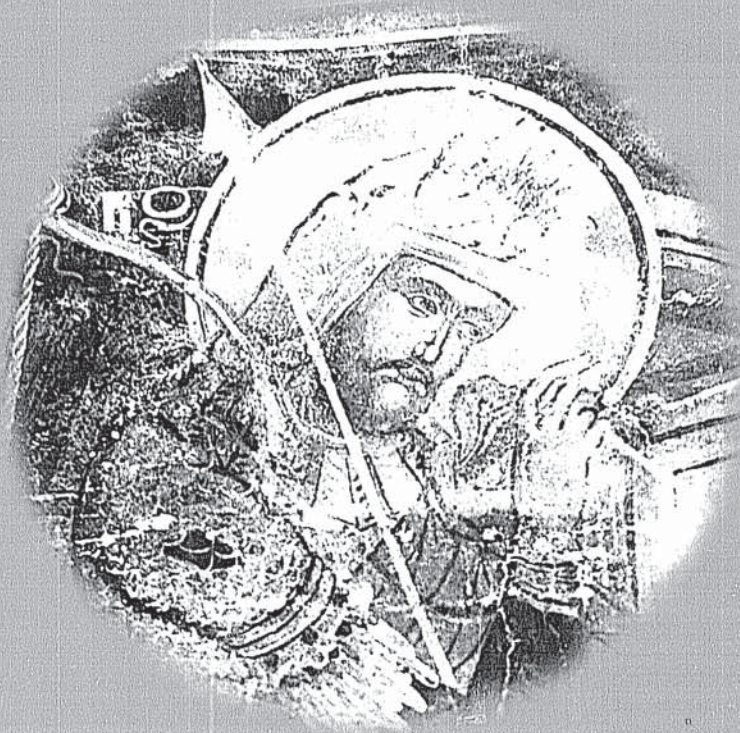

Τρύφων Τσομπάνης

ΑΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
ΧΩΡΟΥΔΑΣ

Αισθητική θεώρηση των τοιχογραφιών

Θεσσαλονίκη 2008

Τρύφων Τσομπάνης

ΑΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
ΧΩΡΟΥΔΑΣ

Αισθητική θεώρηση των τοιχογραφιών

Θεσσαλονίκη 2008

Όταν πριν από 30 περίπου χρόνια επισκέφθηκα για πρώτη φορά τη Χωρούδα, έμεινα κατάπληκτος από την ομορφιά των τοιχογραφιών που κοσμούσαν τον ενοριακό ναό του αγίου Αθανασίου. Η αγάπη μου για την περιοχή και η αγωνία μου για τις τοιχογραφίες, με οδήγησαν στην συγγραφή της μεταπτυχιακής μου διατριβής, πιστεύοντας ότι έτσι συμβάλλω στην προβολή αλλά και στη διάσωση του μνημείου.

Με κάποια δημοσιεύματα στον τύπο και τηλεοπτικές εμφανίσεις σχετικές με την προβολή του ναού, κατέστη δυνατό και άλλοι άνθρωποι να ενδιαφερθούν για τη Χωρούδα και κυρίως να αγαπήσουν αυτό που κι εγώ αγάπησα, την τέχνη των ζωγράφων της.

Έτσι έγινε μια συστηματική κινητοποίηση των κατοίκων, της κοινότητας και άλλων φίλων του χωριού και έγιναν οι πρώτες σωστικές επεμβάσεις στις τοιχογραφίες. Θέλει ακόμη εργασία για την πλήρη αποκατάσταση και καθαρισμό, αλλά πιστεύω πως η βούληση και η αγάπη υπάρχουν.

Ο άγιος Αθανάσιος πρέπει να γίνει αυτό που ήταν και παλιά, μια όμορφη μικρή ενορία για όλους αυτούς που επέλεξαν να ξαναγυρίσουν στην γενέθλια γη και να ξαναχτίσουν τα σπίτια και την ιστορία της.

Ο Ναός χωρίς ακρίβεια, πρέπει να είναι κτίσμα του 16ου αιώνα, οι δε τοιχογραφίες θα μπορούσε να χρονολογηθούν περί το τέλος του 17ου αιώνα. Βέβαια δέχτηκε επιζωγραφήσεις και συντηρήσεις κατά καιρούς, και εδώ είναι το έργο των αρμοδίων αρχών πλέον να σπεύσουν ώστε να γίνει μια συστηματική μελέτη των στοιχείων του ναού, ώστε να έχουμε και ασφαλή συμπεράσματα.

Θέλω να πιστεύω ότι η έκδοση αυτή θα βοηθήσει προς τούτο.

Τρόφων Π. Τσομπάνης

**ΑΓΙΟΣ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
ΧΡΟΝΙΑΣ**

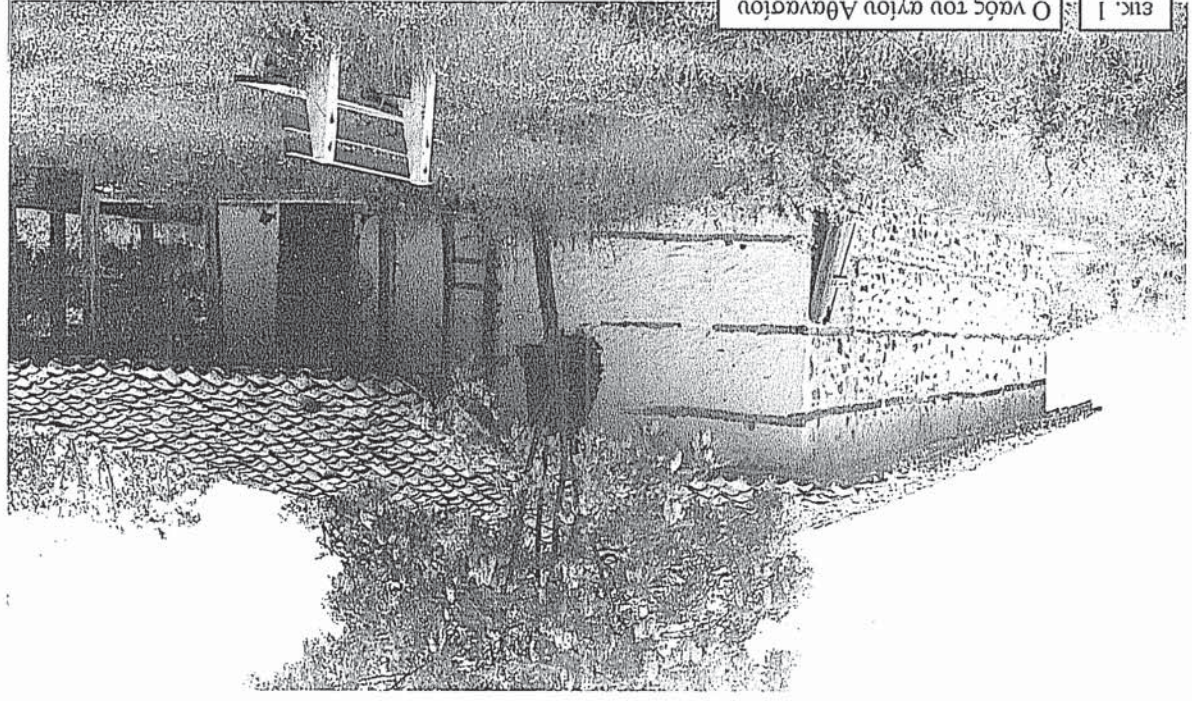
**ΑΙΘΗΤΙΚΗ
ΘΕΡΗΣΗ
ΤΟΥ
ΖΩΤΡΑΦΙΚΟΥ
ΔΙΑΚΟΣΜΟΥ**

ΙΣΤΟΡΙΑ

Η Χωρonda, χωριό της Επαρχίας Λαγκαδά, έπαψε να υπάρχει το 1947. Τα υπόλοιπα ερείπια των σπιτιών, του μεγάλου σχολείου -δελτία ζωτικής του χωριού- η Εκκλησία του Αγίου Αθανασίου του Μεγάλου, το μοναδικό κτίριο που άνεξε στη φθορά του χρόνου και στη μάτια των ανθρώπων, εμείναν οι μοναδικοί και σιωπηλοί μάρτυρες της ιστορίας της.

Ένα χωριό που σήμερα, αν άντεχε στο χρόνο και καθόθωπε να ξεπεράσει τα όσκολα μεταπολεμικά χρόνια, θα ήταν δελτία γραφικότητα, δημιουργικότητα και ομορφιάς. Μια τοποθεσία βουτηγμένη στο πράσινο, σε υψόμετρο 640 περίπου μέτρων, τρυπισμένο από δασώδη βουνά, σπτία χτισμένα με πέδρα και καλαχτεχνική ευαισθησία, δουλμένα με ξύλο και πέτρα, μαρτυρούν για την ιστορία, τη ζωή και το ήθος των ανθρώπων. Αυτών που αγάπησαν το μικρό τους χωριό, αγάπησαν τον άγιο Αθανάσιο, του αφιέρωσαν τον μοναδικό ναό τους, τον κόσμησαν, τον συντήρησαν, τον τίμησαν. Και ο άγιος Αθανάσιος φρουρός του χωριού και φύλακας, ανέλαβε μετά από τόσους χρόνους να διασωθεί την ιστορία τους, σώζοντας όχι μόνο τον ναό και τις εζάιρες τοιχογραφίες του, αλλά και διατηρώντας άσβηστη την ιστορία και τη μνήμη του χωριού. (εκ. 1)

Ο ναός του αγίου Αθανασίου εκ. 1

Ίσως αν δεν υπήρχε ο ναός του, σήμερα κανείς δεν θα μιλούσε για τη μικρή Χωρούδα, κανείς δεν θα αναφερόταν στη ζωή και τη ιστορία του χωριού και των ανθρώπων του που, ενώ τόσο αγάπησαν το χωριό τους, ξεριζώθηκαν άδικα και μετανάστευσαν μέσα στην ίδια τους την πατρίδα. «Τα βέλη του δυνατού ηκονημένα συν τοις άνθραξι τοις ερημικοίς. Οίμοι ότι η παροικία μου εμακρύνθη, κατεσκήνωσα μετά των σκηνωμάτων Κηδάρ. Πολλά παρώκησεν η ψυχή μου, μετά των μισούντων την ειρήνην ήμην ειρηνικός' όταν ελάλουν αυτοίς επολέμου με δωρεάν». (ψαλμ. ΡΙΘ').

Η ιστορία του «παλαιού Ισραήλ» πολλές φορές επαναλαμβάνεται στη ζωή του «νέου Ισραήλ», στη ζωή της χριστιανοσύνης, που κατορθώνει πάντα να επιβιώνει και καταφέρνει μέσα από τους πόνους του ξεριζωμού να ψελλίζει δοξολογικά στο Θεό «η ψυχή ημών, ως στρουθίον ερρύσθη εκ της παγίδος των θηρευόντων' η παγίς συνετρίβη και ημείς ερρύσθημεν, η βοήθεια ημών εν ονόματι Κυρίου, του ποιήσαντος τον ουρανόν και την γην» (ψαλμ. ΡΚΓ').

Η Χωρούδα δεν ανήκε μόνο διοικητικά στην Επαρχία Λαγκαδά, αλλά και εκκλησιαστικά. Σήμερα βρίσκεται μέσα στα όρια της Μητροπόλεως Λαγκαδά, η οποία αριθμεί περίπου σαράντα ενορίες. Όμως και κατά το παρελθόν, όταν δεν υπήρχε αυτοτελής Μητρόπολη Λαγκαδά, αλλά η περιοχή υπαγόταν διοικητικά και εκκλησιαστικά στη Θεσσαλονίκη, η Χωρούδα ήταν ένα από τα 13 χωριά που αποτελούσαν την Επισκοπή Λητής και Ρεντίνης, η οποία ήταν υποκειμένη στη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης.

Η ύπαρξη της Επισκοπής Λητής και Ρεντίνης μαρτυρείται για πρώτη φορά το έτος 980. Στα προ του 980 «τακτικά», μεταξύ των επισκοπών Θεσσαλονίκης δεν αναφέρεται η Επισκοπή Λητής.²

Εδώ πρέπει να πούμε ότι η Λητή είναι μια από τις αρχαιότερες πόλεις της περιοχής και εμφανίζεται στις πηγές από τον 6^ο π.Χ. αι., μέχρι τον 3^ο μ.Χ. Κείμενη σε επίκαιρη θέση ήταν μία από τις πιο σημαντικές πόλεις της Μυγδονίας, όπως λεγόταν τότε η περιοχή Λαγκαδά. Αργότερα συνεχίζει τη ζωή της σιωπηλά και δημιουργικά ως τις μέρες μας.³

Στην «τάξιν πρωτοκαθεδρίας των υπό τον Αποστολικόν θρόνον της Κωνσταντινουπόλεως τελούντων Μητροπολιτών και των υπ' αυτούς Επισκόπων» του 980 αναφέρονται 11 επισκοπές υπό τον Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης: Ο Κίτρος, ο Βεροίας, ο Δραγουβιτίων, ο Σερβίων, ο Κασσανδρείας, ο Καμπανίας ήτοι Καστρίων, ο Πέτρας, ο Ερκουλιών, ο Αρδαμέρεως, ο Ιερισσού ήτοι Αγίου Όρους, ο Λητής και Ρεντίνης, ο Βαρδαριωτών ήτοι Τούρκων.

Εκτοτε και μέχρι τον 17^ο αι., η Επισκοπή αναφέρεται σε όλα τα «τακτικά». Από τα μέσα του 17^{ου} αι. μέχρι τα μέσα του 18^{ου} αι., η Επισκοπή δεν αναφέρεται στους καταλόγους των Επισκοπών Θεσσαλονίκης.⁴

Κατά το β' μισό όμως του 18^{ου} αι., ο Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Θεόδωρος (1767-1769) επανέδρασε την Επισκοπή Αιτής και Ρεβίνης και εξέλεξε ως επισκοπο τον Πρωτοσύγκελό του Κύριλλο. Στο γράμμα που απευθύνει ο Θεόδωρος στους κληρικούς και γέροντες της περιοχής αναφέρεται και το όνομα της Χωροβάς ως ενός εκ των δεκατριών χωριών που υπόκεινται στην Επισκοπή.

Η Επισκοπή Αιτής και Ρεβίνης (η Ρεβίνα ήταν πόλη που βρισκόταν ανατολικά της λίμνης Βόλβης στα ομίονα στενά και στο μέρος που βρισκείται το σημερινό χωριό Ρεβίνα) γνώρισε πολλούς και άξιους Επισκόπους. Ενδεικτικά αναφέρονται μερικά ονόματα:

Αέων 1295

Γεβασίος 1335

Χριστόδουλος 1416

Ακάκιος 1486 για τον οποίο αναφέρεται «τόντον δε τον επισκοπον Ακάκιον εξεπορόνησεν Αρχιερέα ο αγιότατος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως θείος Νήφων, Θεσσαλονίκης Μητροπολίτης έτι ων Όθεν εκ τούτου ην φίλος γνήσιος του αγίου Νήφωνος ο θείος Ακάκιος».⁵

Κοντά στον Ακάκιο ήρθε και έμεινε ο εκ Ζίχνης της Μακεδονίας καταγόμενος όσος Θεόφιλος ο Μυροβλήτης, διότι «εβρε τον Ακάκιον ευλαβή και ενάρετον». Στη συνέχεια ακολούθησαν ο Γεννάδιος 1541

Ο Ιωσάφ Αρνούπουλος 1457

Ο Δαμασκηνός ο Στουδίτης 1577 (ο συγγράφας του «Θησαυρόν»)

Ο Κύριλλος 1768

Ο Ζαχαρίας 1769

Στο εγκύκλιο γράμμα του Πατριάρχου Νέφου του Ζ' προς το Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης και τους υπαυτον Επισκόπους [10 Ιουλίου 1793] δεν αναφέρεται το όνομα του Επισκόπου Αιτής και Ρεβίνης, πράγμα που σημαίνει πως η επισκοπή καταργήθηκε και πάλι. Το 1924, όταν κρίθηκε εύλογο να αποκατασταθούν οι Μητροπολίτες που έχασαν τους θρόνους των λόγω της μικρασιατικής καταστροφής, επανασυστήθηκε η Επισκοπή με τον τίτλο της «Μητροπόλεως Ανακκάδα» και με Μητροπολίτη τον μέχρι τότε Κυριάδων και

πρώην Κορυτσάς Γερμανό Αναστασιάδη. Ο Γερμανός έμεινε στο θρόνο μέχρι το 1932 οπότε και παραιτήθηκε. Το 1967 επανιδρύεται η καταργηθείσα Μητρόπολη Λαγκαδά με Μητροπολίτη τον νυν Λαγκαδά Σπυρίδωνα Τραντέλη.⁶

Η ζωή και η ιστορία της Χωρούδας ήταν οπωσδήποτε άμεσα συνδεδεμένη με τη ζωή και την ιστορία των Επισκόπων της. Έτσι την εποχή που το θρόνο της Επισκοπής κόσμούσαν ο Ιωασάφ Αργυρόπουλος (1457) και ο Δαμασκηνός ο Στουδίτης (1577), οι ευλαβείς κάτοικοι της Χωρούδας οικοδομούσαν τον ναό του αγίου Αθανασίου.

Ιστορικά στοιχεία από έγγραφες πηγές δεν σώζονται σήμερα. Άλλωστε η Χωρούδα και τα γύρω χωριά δημιουργήθηκαν, όπως τουλάχιστον διασώζει η προφορική παράδοση, κάτω από δύσκολες συνθήκες, και με δύσκολες επίσης συνθήκες συνέχισαν να ζουν.

Ομάδες και χωριά από τα νότια της Μακεδονίας, αλλά ακόμη και από τη Ναύπακτο, μπροστά στον κίνδυνο του εξισλαμισμού κατέφευγαν στα δασώδη βουνά της περιοχής της Χωρούδας και δημιούργησαν τους νέους οικισμούς τους. Μέσα στο δάσος της περιοχής σώζονται ακόμη ίχνη παλαιών σπιτιών. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας παραδίδεται ακόμη, ότι πολλοί κάτοικοι αυτών των οικισμών, ζούσαν σαν ληστές (χαϊντούτ). Ήταν ίσως ο μόνος δυνατός τρόπος για να αντιμετωπίσουν τους Τούρκους. Κατά την περίοδο του 1821 πολλοί κάτοικοι μη αντέχοντας τις πιέσεις των κατακτητών έπαιρναν τον δρόμο προς τα γύρω βουνά, αρκετοί δε εγκαταστάθηκαν και στην περιοχή της Νιγρίτας. Πρέπει να σημειωθεί πως στην Χωρούδα και στην διπλανή Μπέροβα [σημερινό Βερτίσκο], δεν κατοίκησαν Τούρκοι ή Βούλγαροι, κάτι που συνέβαινε στα γειτονικά χωριά, Ζάρβα (σημερινή Νικόπολη) και Λιγκοβάνι (σημερινή Ξυλούπολη).⁷

Πάντως οι κάτοικοι της περιοχής είχαν έντονη συμμετοχή στον αγώνα για την απελευθέρωση της Μακεδονίας με ντόπιους ηρωϊκούς καπεταναίους με προεξέχοντα τον παπα-Ντάκο. Μετά την Γερμανική κατοχή οι κάτοικοι της περιοχής δεν μπόρεσαν να αποκτήσουν την ηρεμία τους. Ο εμφύλιος άφησε πολλά τραύματα στην περιοχή και κυρίως στην Χωρούδα. Το χωριό εγκαταλείφθηκε από τους κατοίκους για μερικά χρόνια μέχρι τη λήξη του εμφυλίου. Η επιστροφή λίγων οικογενειών στις πατρογονικές τους ρίζες δεν κράτησε για πολύ καιρό, γιατί περί το 1958 η Χωρούδα με βασιλικό διάταγμα προσαρτήθηκε στην κοινότητα του Βερτίσκου.⁸

Σήμερα από το παλιό χωριό σώζονται μόνο ο ναός του αγίου Αθανασίου, τα ερείπια κάποιων σπιτιών, και 7-8 νεόδμητα σπίτια κάποιων νοσταλγών της γενέθλιας γης.

ΛΕΝΙΝΙΚΗ
 ΙΣΤΟΡΙΚΗ
 ΘΕΩΡΗΣΗ
 ΤΟΥ
 ΤΡΑΦΙΚΟΥ
 ΑΚΟΣΜΟΥ

Μεσα στην Ορθόδοξη Εκκλησία δεν υπάρχει ατομική στερησία. Μέσω του κοινωνικού και πρόσωπο είναι μέτρο όταν είναι συνολική της του Θεού, ακροατής του Θεού, κοινωνός της Χάρης Του, μέτοχος της Βασιλείας Του, συγκληρονόμος του Χριστού.

Δεν μπορείς μόνος να αγωνιστείς, να ζήσεις, να θεολογήσεις, να αγιαστείς, παρὰ «συνάσει τοις αγίοις», που αποτρέλουν το σώμα της Εκκλησίας, το σώμα του Χριστού, το αληθινό σώμα όλων μας. Ένας Ρώσος επισκοπός του 19ου αιώνα, ο Ιγνάτιος Μπριανκβάνινοφ έλεγε πως σήμερα έχει χαθεί από τους ανθρώπους η γνώση πως και το ανθρώπινο σώμα έχει την ικανότητα να αγιασθεί.⁹

Η ορθόδοξη λαϊκή εικονογραφία είναι απόδειξη του του γυροφόρου, που το ζει ο πιστός με τον αγιασμό του ανθρώπινου σώματος και τη μεταμόρφωσή του. Ξτον αγώνα του απωγμιού που διεξάγει ο πιστός, έρχεται επίκουρη η εικονογραφία. Παρουσιάζει τον πρωταγωνιστή και αγωνοθέτη Κύριο, μαζί με τους συναθλητές του αγίου, οσίους, μολογούς, ήδρυρες, και διδάσκει περί της ζωής και των αγώνων των εικονιζόμενων. «Α γαρ ο λόγος της ιστορίας δια της ακοής παρτίστη, ταύτη γραφή σιωπώσα δια μιμήσεως δέκνυσιν».¹⁰

Ζυντάξει ερωτήνας η εικονογραφία στο να βίωει ο πιστός τον βεσίο της εβδότηας του εκκλησιαστικού σώματος, του σώματος του Χριστού, που ξεκινά από την Κεφαλή που δεσπόζει στον τπόλο ή στην κόγχη του Ιερού Βήματος, περνά από τα μέλη που δοξαστικά και αποτυπώθηκαν στους τοίχους και τους κίονες του ναού και καταλήγει στο πλήθος των αγωνιζόμενων πιστών που πληρούν το ναό και συμπληρώνουν το μυστικό σώμα της Εκκλησίας.

Αυτή τη συγκλονιστική αλήθεια τη ζει ο πιστός καθώς εισέρχεται μέσα στον ναό του Θεού και συγκεκριμένα στο μικρό ναό του αγίου Θεωσίου Χωρονόου.

Κι όταν ακόμα στέκει «μόνος μόνω Θεώ», αισθάνεται πως δικά του στέκει η θριαμβούσα Εκκλησία, οι ιερουργούντες Ιεράρχες, οι άγιοι Ανάγγοι, οι πάντολοι λβεντόκορμοι στρατιωτικοί άγιοι, και ζει κι αυτός σε όλη την ένταση της επώτησης του Ιερού Αγγελάνδρου, «τις σου ζώτερ τον χιτώνα δηλάε;», και την εκστατική αγωνία του Μωσσή που της «καιομένης και μη φλεγομένης βάρου». Έτσι του αποκαλύπτεται το μυστήριο της θείας Οικονομίας, το μυστήριο της αγάπης του Θεού. (εικ. 2)

Ναός μικρός σε διαστάσεις ο Άγιος Θεωσίου, δεν προσφερόνται για μεγάλη θεματολογία ανάπτωξη. Οι άγνωστοι τεχνίτες, πιθανότατα

2. Τοιχογραφίες, βόρειος τοίχος

Μελениκιώτες ζωγράφοι που περιόδευαν στη Μακεδονία, υπηρετώντας όσο πιο ευλαβικά γινόταν την πάντιμη τέχνη τους, ιστόρησαν θέματα και μορφές που ήταν προσιτά στον απλό λαό της Επαρχίας, με μια χαρακτηριστική μαστοριά, αλλά και με χαρακτηριστική επίσης λιτότητα. Απέφυγαν τις πολυπρόσωπες παραστάσεις, που ίσως δεν είχαν τη δυνατότητα να αναπτύξουν στο μικρό χώρο που τους προσφέρονταν· υπάρχουν μόνο τα απαραίτητα, τα βασικά πρόσωπα που είχαν πρωτεύοντα ρόλο στην ιστορία των γεγονότων, κυρίως της ζωής του Χριστού.

Στις σωζόμενες σήμερα τοιχογραφίες μετράμε την ύπαρξη 82 προσώπων.

Αν υπολογίσουμε κάποιες σκηνές του δωδεκαόρτου και ορισμένους αγίους που έχουν καταστραφεί, ο συνολικός αριθμός των εικονιζομένων προσώπων σε όλο το ναό, δεν θα πρέπει να ξεπερνούσε τα 120-130.

Εκινώντας από το Ιερό Βήμα οι τεχνίτες ιστόρησαν κατά την παράδοση την Πλατυτέρα των Ουρανών, έχοντας «εν κόλποις» το Χριστό μέσα σε κυκλική δόξα, και συμπληρώνουν το χώρο της κόγχης με τη λειτουργία των Ιεραρχών. Πάνω στην Αγία Τράπεζα το Άγιο Ποτήριο και ο «αμνός του Θεού» ο «μελιζόμενος και μη διαιρούμενος»¹¹ (εικ. 3)

Οι στάσεις των Ιεραρχών, οι ευλαβικές κινήσεις των σωμάτων, η επιβλητικότητα των μορφών και της αμφιέσεως, η ανάπτυξη των λειτουργικών τους ειληταρίων, δηλώνουν πως κάτι «μυστικόν εν σιγή και αληθεία ιερουργείται».¹²

εικ. 5 Η αποκαθήλωση, στην Πόββερη

Φανερόνεται κερυμίνως το μυστήριον, καθώς ο αμνός-Χριστός σκεπάζεται από μαθηταίο ενώ ο ασπρετικός οδηγεί στη φανερώση του μυστηρίου.
 Οι Ιεράρχες Νικόλαος, Γρηγόριος Θεολόγος, Βασίλειος, Χρυσόστομος, Αθανάσιος και Κύριλλος Αλέξανδρείας δεν ακουμπούν στο έδαφος, και τούτο τονίζεται από το ότι η παράσταση της λεγομένης ποδιάς, αφήνει ένα κενό και αρχίζει λίγο παρακάτω.¹³ (εικ. 4)
 Στην κόγχη της προθέσεως, η σκηνή της αποκαθήλωσης είναι από τις λίγες εικόνες που έχουν έντονο το δραματικό στοιχείο. Είναι μία από τις δύο παραστάσεις, η άλλη είναι της σταρώσεως, όπου η Παναγία έχει έντονα τα σημάδια του μητρικού πόνου, ενώ αντίθετα η ήπειρη μορφή του Χριστού δηλώνει το «απαθές της θεότητος».¹⁴ (εικ. 5)

εικ. 4

Αγ. Νικόλαος, Γρηγόριος

εικ. 7

Το χωνευτήριο, βόρειος τοίχος

εικ. 6

Διακονικό, άγ. Σπυρίδωνας

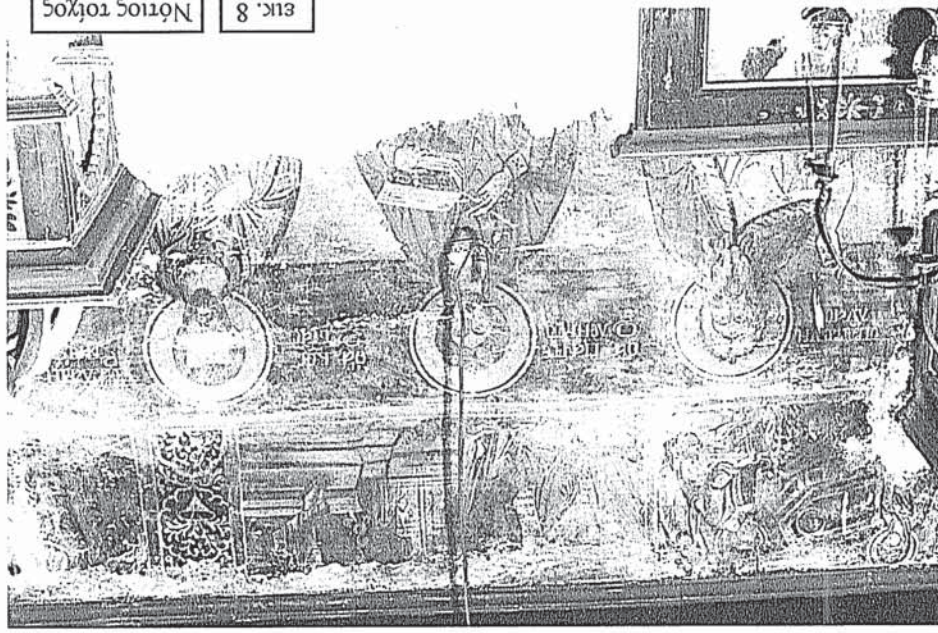
Ο πρακτικός νους δεν έλειψε από το κτίσιμο του ναού και βλέπουμε δίπλα από την πρόθεση να υπάρχει νιπτήρας με ειδικό αγγείο χωνευτά τοποθετημένο που οδηγεί στο χωνευτήριο.

Στην άλλη πλευρά στο διακονικό ο άγιος Σπυρίδωνας με χέρια ανοιχτά υποδέχεται τις προσφορές των πιστών. Ο λόγος που ιστορήθηκε ο άγιος Σπυρίδωνας στο διακονικό μπορεί να μην είναι ιδιαίτερος, ίσως όμως παλαιότερα ο ναός να ετιμάτο επ' ονόματι του αγίου Σπυρίδωνος, έτσι ο άγιος είναι αυτός που δέχεται ό,τι οι πιστοί προσφέρουν στο ναό του.¹⁵ (εικ. 6)

Στον βόρειο τοίχο μέσα στο Ιερό Βήμα εικονίζεται το όραμα του Πέτρου Αλεξανδρείας και πάνω και κάτω από την παράσταση, θέματα παλαιοδιαθηκικά. Είναι τα μόνα θέματα που σώζονται, ο Μωυσής προ της βάτου και ο Ιωνάς «εξερχόμενος εκ της κοιλίας του κήτους».¹⁶ (εικ. 7)

Στην αντίστοιχη νότια πλευρά εκκονίζονται
 Ιεράρχες, στην κάτω πλευρά καταστραμμένη
 παρθένωση που αφηλεί να ζευγαρίζουν τα πόδια
 ενός άνδρα και η κεφαλή ενός ζώου. Ίσως να
 απόκειται για την αναχώρηση του Ιωσήφ και της
 Θεοτόκου για τη Βηθλέημ προκειμένου να
 απογαφούν.
 Στον Νότιο τοίχο εξέχουσα θέση έχουν άγιοι
 που είναι κοντά στον ανθρώπινο πόνο. Οι άγιοι
 Ανδρνοοί, Παντελεήμων, Κοσμάς και Δαμιανός,
 Ευστάθιος, Τρύφων, Παρσάκευη και Κυριακή.
 (εικ. 8)

Ο τεχνίτης δεν καταπιάνεται με θέματα και
 αγίους που ίσως ήταν άγνωστοι στο λαό. Επιθυμία

εικ. 8 Νότιος τοίχος

του είναι να φέρει τους αγίους κοντά στον
 άνθρωπο και τον άνθρωπο κοντά στους αγίους
 και στο Θεό.

Στο βόρειο τοίχο ιστορούνται στρατιωτικοί
 άγιοι. Οι ολόσωμοι άγιοι στους δύο τοίχους
 επιβάλλονται στο όλο ζωγραφικό έργο, με το
 φυσικό τους σχῆμα που πλάσσει στο λογισμό,
 προσώπων, την κίνηση, τον πόντο στο σώμα,
 τη γαμπρή θώρα, και τη δυναμική τους έκφραση.
 Είναι τα πρότυπα στη ζωή των πιστών, αλλά και
 επιμυθώτες στο κρυφό όνειρο της λυτρωτικής του

γένους. (εικ. 9 και 10)
 Η φυσιογνωμία, η στάση και οι χειρονομίες
 των αγίων δίνουν πλούτητα την εντύπωση μιας
 κοινωνικής στα ανθρώπινα παρουσίας. Το πλαίσιο
 των χρωμάτων στα πρόσωπα αξίζει να προσεχθεί
 ιδιαίτερα.

εικ. 9 Αγ. Δημήτριος

εικ. 10 Αγ. Θεόδωρος

Οι προπλασμοί δουλεμένοι με ώμπρα ωμή και άχρα, δίνουν κάποια σοβαρότητα στη μορφή, ενώ τα έντεχνα καμωμένα σαρκώματα, δουλεμένα λεπτά σαν σε φορητή εικόνα δένουν απαλά με τον προπλασμό.

Τα πρόσωπα φωτίζονται όλα, τα βλέφαρα φωτίζονται κι αυτά με δύο λεπτές γραμμές στην ίδια απόχρωση του σαρκώματος και δεν αφήνουν τα μάτια στη σκιά όπως συμβαίνει σε πολλά κρητικά έργα. (εικ. 11)

Εδώ τα πρόσωπα των αγίων είναι λουσμένα στο φως. Ίσως η χρησιμοποίηση αυτού του χαρακτηριστικού προπλασμού, ούτε πολύ σκούρου, ούτε πολύ ανοιχτού, δίνει τη δυνατότητα να χρησιμοποιεί ο τεχνίτης τις κάπως ψηλότερες κλίμακες χρωμάτων. Τα μάτια στενεύουν στις άκρες, οι κόρες εφάπτονται στο πάνω βλέφαρο, ενώ τα φρύδια ξεκινούν από το πάνω άκρο της μύτης και σχηματίζουν μια παράλληλη καμπύλη με το πάνω βλέφαρο.

εικ. 11 Αγ. Νέστωρ

εικ. 12 Αγ. Ιάκωβος ο Πέρσης

Έτσι μέσα από αυτή την αρμονία των γραμμών δίνεται στις μορφές ένα γαλήνιο βλέμμα γεμάτο παρηγοριά, συμπάθεια και ελπίδα για το πιστούς.

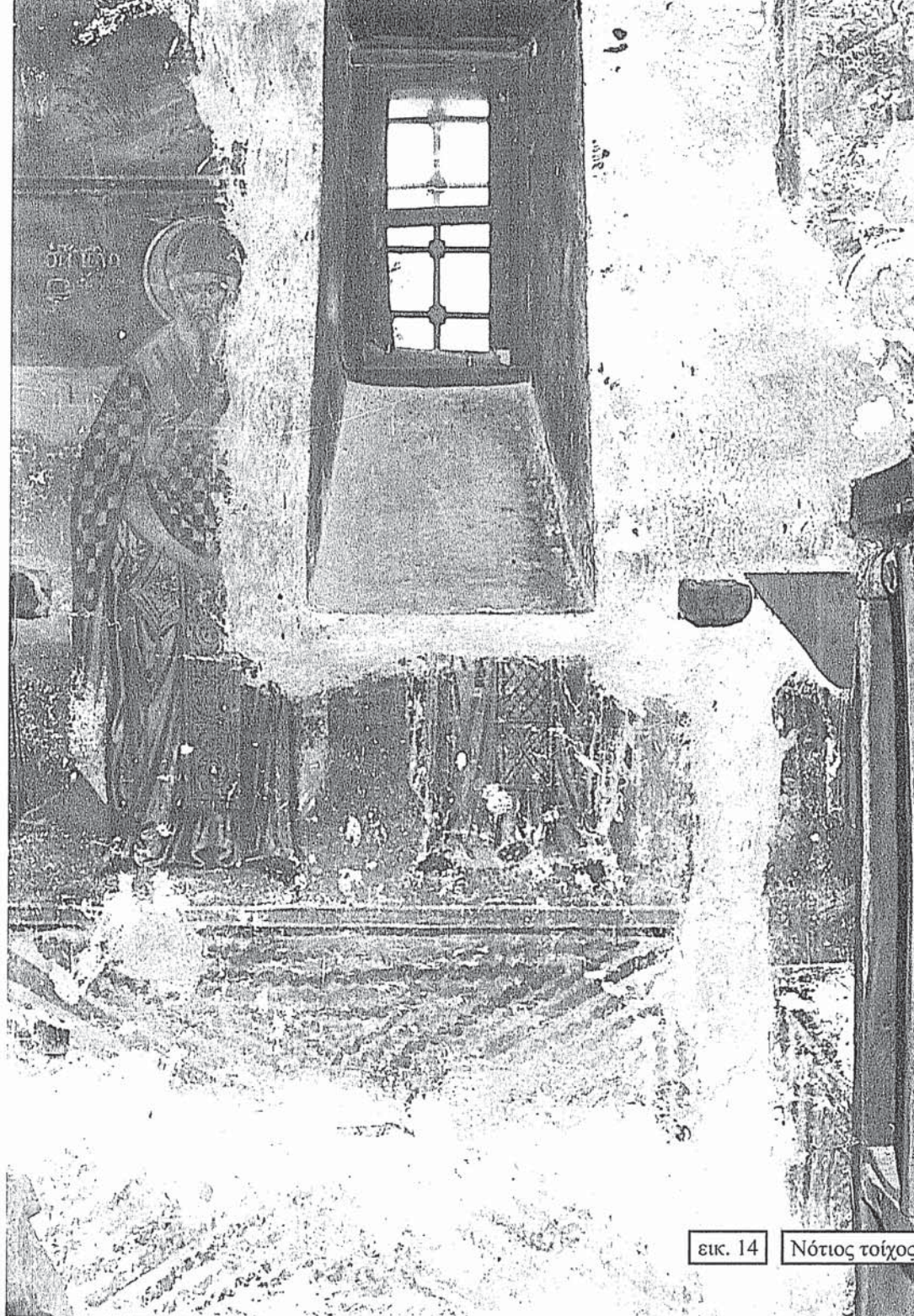
Τα αυτιά δουλεμένα με την ίδια αρτιότητα άλλοτε φανερώνουν το κάτω μόνο μέρος τους άλλοτε ζωγραφίζονται ολόκληρα, ανάλογα με τη κόμη του αγίου. Δουλεμένα με λεπτή πινελά κλείνουν ομαλά με διπλή ψιμιθιά, αποκτώντας έτσι τον απαραίτητο όγκο και το ανάλογο φώτισμα. Τα μαλλιά κυλούν με κυματισμούς άλλοτε στην πλάτη των αγίων, (Χριστόφορος, Κυριακή), άλλοτε κυματίζουν στο ύψος του λαιμού, (άγιος Τρύφων, Ιάκωβος Πέρσης), κι άλλοτε πάλι δένονται σφιχτά πίσω σε καλοκαμωμένους συμμετρικούς βοστρύχους. (εικ. 12)

Η ίδια γκάμα χρωμάτων παρατηρείται και στις παραστάσεις της ψηλότερης ζώνης με τις σκηνές από τη ζωή του Χριστού· η μόνη διαφορά που παρατηρείται εδώ είναι ότι τα φωτίσματα των ενδυμάτων είναι σκληρότερα στην απόδοση, όπως άλλωστε και τα ενδύματα των αγίων Ιακώβου του Αδελφοθέου, Χαραλάμπους, Ιωάννου του Ελεήμονος, προφήτου Ηλιού και των Αναργύρων.

Το πλάσιμο των χρωμάτων και οι διακοσμήσεις των κτιρίων στη ζώνη του δωδεκαόρτου θυμίζει έντονα παραστάσεις εικονογραφημένων χειρογράφων. Και τούτο γίνεται φανερό από τις βίαιες πινελιές που προσπαθούν με διάφορα ανθικά σχήματα να διακοσμήσουν τα κτίρια της σταυρώσεως, της απονίψεως του Πιλάτου και του Επιταφίου θρήνου.

Κάνοντας κάποιες παρατηρήσεις και συγκρίσεις καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι η αγιογράφιση του ναού δεν ήταν έργο μόνο ενός τεχνίτου. Πιθανόν να εργάστηκαν 2 και 3 τεχνίτες. Πάντως είναι σαφής η διαφορά ανάμεσα στις μορφές.

Από τον ίδιο χρωστήρα θα πρέπει να έγιναν οι άγιοι, Ιάκωβος ο Πέρσης, Χριστόφορος, Μερκούριος, Προκόπιος, Νέστωρ, Δημήτριος, Γεώργιος,

Τρύφωνας και Κυριακή, ο άγιος Σπυρίδωνας και οι παρασάσεις της κώχης και της προθεσέως καθώς και η μοφή αδιάνωτου αγίου, στο νότιο τοίχο, που σβήσανα με τα προσωπογραφικά χαρακτηριστικά θα μπορούσε να είναι ο αγ. Ιωάννης ο Θεολόγος. Πρόκειται για ένα πραγματικά ωραίο πορτρέτο με έντονη εκφραστικότητα. Το σήμα του αγίου είναι καταστραμμένο από τις εργασίες τοποθέτησης του τέμπλου περί το 1860. Οι νέες εικόνες του τέμπλου χρονολογούνται περί το 1870, ενώ οι παλαιότερες που φυλάσσονται στην ενορία του Βεργίου χρονολογούνται από το 1600 και μετά. (εικ. 15)

Κάπως πλάτυνερα σαρκώματα. και ο μεν χρωστήρας που ισορροπεί τις μορφές των στρατωτικών αγίων που προαναφέραι και τους Ιεράρχες της κώχης θα πρέπει να ήταν ο χρωστήρας του πρωτομάστορα του συνεργείου. Έτσι μόνο μπορεί να εξηγηθεί η τέχνη στο σχέδιο, το αρμονικό πλάσιμο των χρωμάτων, αλλά κυρίως η τέχνη απόδοσης των προσωπογραφικών στοιχείων του κάθε αγίου. Αναμφισβή-ητοι οι απώλειες των εικόνων, που οφείλονται στην κακή κατάσταση των ερειπίων, αποδόση, αποδόση και αποδόση.

Αυτό που επίσης διαφοροποιεί αισθητά τον χρωστήρα του πρωτομάστορα, είναι η μελέτη ελεύθερα, που τον διακρίνει όχι μόνο στα γραμμικά στοιχεία του, αλλά και τον ενδομυϊκό, κυρίως δε στη σχεδίαση των ανατομικών και των εξωτερικών των στοιχείων των σφαιρικών και των ελαστικών.

εικ. 16 Αγ. Χριστόφορος

εικ. 17 | Άγ. Μερόβιος

Θα τολμούσαμε να πούμε πως και χωρίς επιγραφή αν άφηνε τα έργα του, θα μπορούσαμε να γνωρίσουμε τους εικονιζόμενους αγίους. Απτή απόδειξη των ανωτέρω είναι μια προσεκτική μελέτη των μορφών των Ιεραρχών στην κόγχη του βήματος. Οι καλοσχεδιασμένες μορφές των πατέρων δεν αφήνουν καμιά απορία για την ταυτότητά τους.

Εκεί όμως που ο τεχνίτης ξεπερνά τον εαυτό του, είναι οι μορφές των στρατιωτικών αγίων και κυρίως των αγίων Μερκουρίου, Ιακώβου του Πέρσου, Χριστοφόρου, Νέστορος αλλά και το πορτραίτο της αγίας Κυριακής. (εικ. 17)

Τελειότητα στο σχέδιο, καταπληκτικό πλάσιμο προπλασμών και σαρκωμάτων, καλοβαλμένες ψιμιθιές που φωταγωγούν τα πρόσωπα, χειραφέτηση από άλλους μαστόρους, πράγμα που φαίνεται στην απόδοση των πανοπλιών, αλλά και των καλυμμάτων της κεφαλής των αγίων Μερκουρίου και Ιακώβου του Πέρσου, ματιές ειρηνικές που έχουν άμεση επίδραση στον πιστό προσκυνητή.

Η μορφή της αγίας Κυριακής έρχεται να συμπληρώσει τα παραπάνω και ν' αποδείξει την καλλιτεχνική δύναμη του πρωτομάστορα. (εικ. 18)

Ένα πορτραίτο δείγμα ενός πνευματοκίνητου ρεαλισμού, που κινείται μέσα στα όρια της παράδοσης και της θεολογίας της εικόνας.

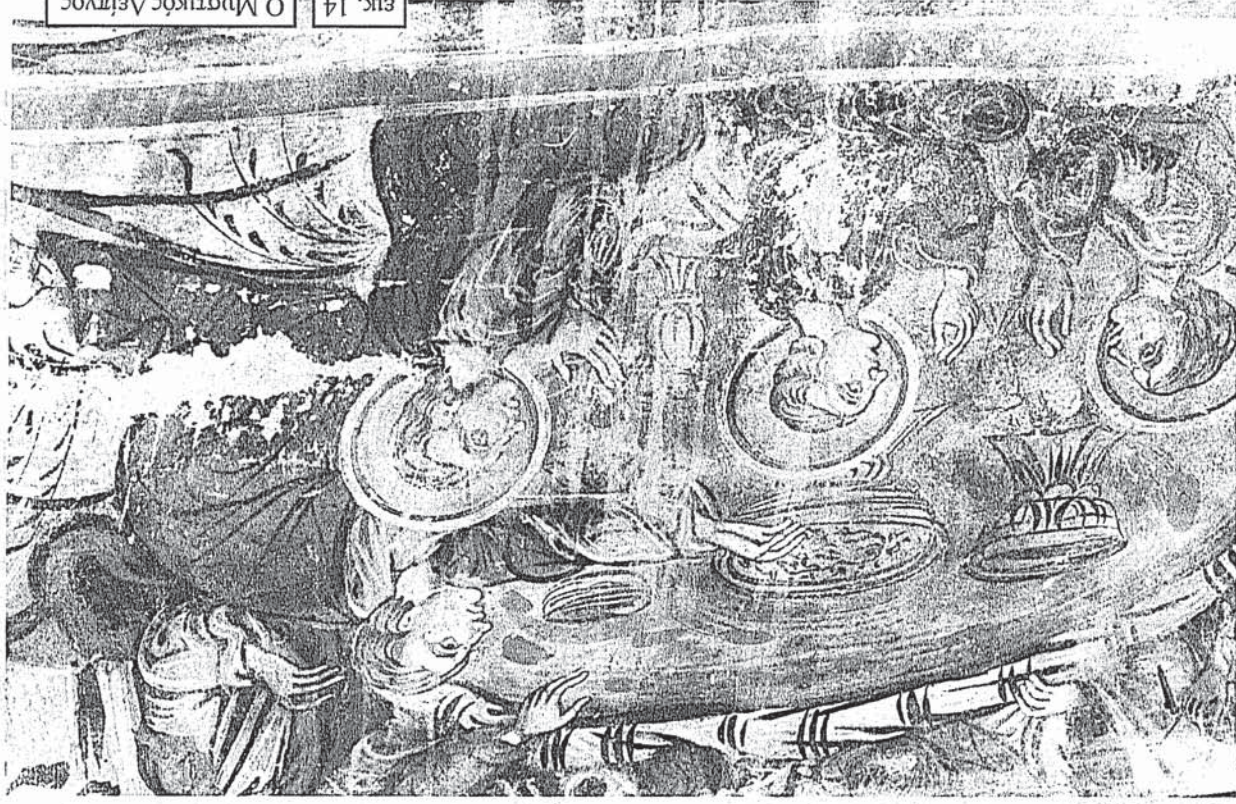
εικ. 18

Αγ. Κυριακή

Εκεί που ίσως ο δάσκαλος της συνοδείας των ψωπράφων είχε λιγότερη συμμετοχή είναι οι παραστάσεις του δωδεκαώρου. Αρκετές αδυναμίες στο σχέδιο παρατηρήθηκε στο Μυστικό Δείπνο, στην απόδοση των μορφών, αλλά και των χειρών των στόλων όπου τα σαρκώματα τοποθετούνται χωρίς πολλαπλή ιστορία. (εικ. 19)

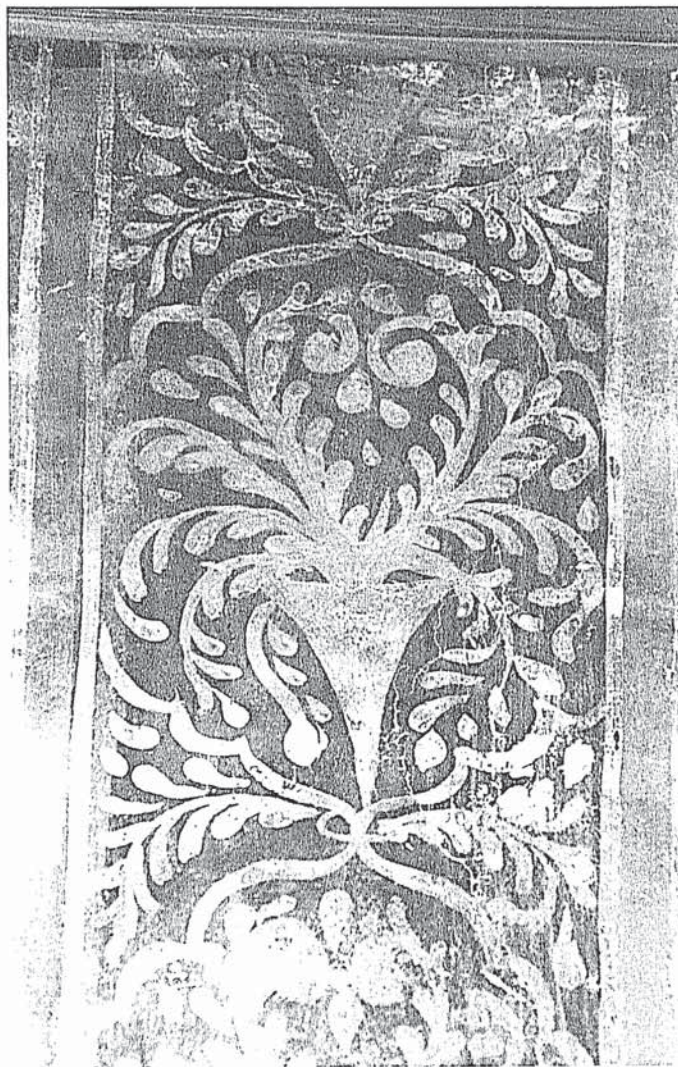
Μια δυσαναλογία στα σώματα εμφανίζεται στην Ζταύρωση όπου η αναλογία κεφαλής και σώματος είναι 1 προς 6, ενώ τους άλλους αγίους κινείται στη φυσιολογική κλίμακα του 1 προς 8.

Η ίδια δυσαναλογία εμφανίζεται και στην πρόδοια καθώς και στην απόνηση του Πλάτου, αλλά σε κλίμακα του 1 προς 2 και 1 προς 7.

Στην πτυχολογία γενικά θα παρατηρούσαμε τη σπουδή για την αλάνθαστη απόδοση με τη φωτοσκίαση της δομής, το όγκου, της διαρθρώσεως και της κινήσεως των σωμάτων. Το σκιερό βάθος της πτυχής αποδίδεται με πλατιά γραμμή ο βαθύτερο τόνο του τοπικού χρώματος του υφάσματος, ενώ η φωτεινή ακμή της πτυχής δηλώνεται με λεπτή γραμμή υπόλευκη λευκή.

Μ' αυτό δεν θέλουμε να αποδείξουμε ότι ο τεχνίτης μας με τη σοφή πτυχολογία του αποδεικνύεται σε μελετητή του ανθρωπίνου σώματος, αλλά ότι είναι μελετητής της τέχνης των παλιών δασκάλων, που η σωστή πτυχολογία είναι δική του κατάκτηση.

Το προσωπικό κατόρθωμα του καλλιτέχνη μας είναι η κυριαρχία και η γνώση αυτής της τεχνικής μεθόδου, ώστε η εφαρμογή της να γίνεται με μηχανικό τρόπο που οδηγεί σε σφάλματα. Πράγμα που φαίνεται πως δεν είχαν κατορθώσει ακόμη οι βοηθοί και μαθητές του ανώνυμου πρωτομάστορα.

Παρατηρώντας τους άλλους εικονιζομένους, βλέπουμε παρορισμένοι άγιοι δέχτηκαν κάποια επιζωγράφιση κατά τα τέλη του 18ου αι.

Ο ναός είχε αρκετή υγρασία, με αποτέλεσμα άλλες παραστάσεις να καταστραφούν τελείως κι άλλες να υποστούν σοβαρές ζημιές. Ένα μέρος αυτών των παραστάσεων και διακοσμήσεων, ήταν χαμηλότερη ζώνη, η ποδιά, η οποία σώζεται μόνο σε ελάχιστα τμήματα στο Ιερό Βήμα.

Παρόμοια σχηματική κάλυψη του χώρου αυτού με την ιδιομορφική γραμμή συναντάμε στον Ναό Κοιμήσεως Θεοτόκου Γαρδικίου Μεσσηνίας¹⁸, (μνημείο του τέλους του 16ου αι.), καθώς και στη Σταυρονικήτα στο χώρο της λιτής, όπως και στο Παρεκκλήσιο του αγίου Προδρόμου της ίδιας μονής, στον βόρειο τοίχο του Ιερού αλυσίδας και σε πολλά άλλα μνημεία της ίδιας περιόδου.¹⁹

Κάτω από την Πρόθεση υπάρχει ζωγραφισμένη ποδιά με χονδρικά κόκκινες γραμμές σε απομίμηση υφάσματος. Άλλες καθαρά διακοσμητικές παραστάσεις συναντάμε στην ψηλότερη ζώνη του Δωδεκαώρτου όπου ανά δύο θέματα παρεμβάλλεται μία λωρίδα περίπου εκατοστών, με αρκετά έντεχνο ανθικό σχέδιο σε διχρωμία (εικ. 20)

1. ΤΟΥΡΑΛΗ Ζ., Πολιτιστικός Άτλας, εκδ. Γεν. Γραμματείας Ν. Γενιάς, Αθήνα 2000, σελ.225
2. ΓΛΑΒΙΝΑ Α., Η επισκοπή Λητής και Ρενδίνης, Ε.Ε.Θ.Σ. ΑΠΘ τ.24, Θεσσαλονίκη 1979, σ.331
3. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Α., Η αρχαία Μυγδονία, Θεσσαλονίκη 1988, σ.117 βλ. στο ίδιο και πληροφορίες περί της Αρχαίας Λητής.
4. ΓΛΑΒΙΝΑ Α., όπ.π.
5. όπ.π. και ΒΙΚΤΩΡΟΣ ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Ο μέγας συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας, Κερατέα Αττικής 1950, τ.Ζ 1950 σ. 130
6. ΓΛΑΒΙΝΑ Α., όπ.π.
7. ΤΟΥΡΑΛΗ Ζ., όπ.π., σ.225
8. όπ.π. και περί της δράσης του Μακεδονομάχου Παπά-Ντάκου βλ. Μακεδονική Ζωή, τευχ.329 (1993) σ.17-21.
9. ΟΥΣΠΕΝΣΚΗ Α., Η εικόνα, μτφρ. Φ.Κόντογλου, ΑΣΤΗΡ, Αθήνα 1952, σ. 52
10. ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Ρ.Γ, 98,1720
11. Ευχή θείας λειτουργίας.
12. βλ. σχετ. ΚΑΛΟΚΥΡΗ Κ., Η ουσία της ορθοδόξου αγιογραφίας, Αθήνα 1960, σ.18. Η πληροφορία ότι οι ζωγράφοι ήταν Μελενικιώτες, διασώθηκε στην προφορική παράδοση των κατοίκων της Χωρούδας και στις μνήμες που έφεραν από τους προγόνους τους περί του ναού τους.
13. ΚΑΛΟΚΥΡΗ Κ., όπ.π., σ.20
14. όπ.π., σ.34
15. Η γιορτή του αγ. Σπυρίδωνος ήταν δύσκολο να τιμηθεί μέσα στο χειμώνα (12 Δεκεμβρίου) από τους ποιμένες- κατοίκους της Χωρούδας, η αλλαγή πιθανόν του τιμωμένου αγίου με το όνομα του αγίου Αθανασίου, αν και συμπίπτει πάλι με τον χειμώνα, τους διευκόλυνε ως προς το γεγονός ότι μπορούσαν να γιορτάζουν τον άγιό τους την ημέρα της ανακομιδής του λειψάνου του στις 2 Μαΐου.
16. Στο σημείο αυτό η καταστροφή κυρίως συντελέστηκε από την υγρασία και τις εργασίες τοποθέτησης του νέου τέμπλου.
17. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ Μ., Ο Κρητικός ζωγράφος Θεοφάνης, εκδ.Ι.Μ.Σταυρονικήτα. ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ 1986, εικ. 75-77
18. ΚΑΛΟΚΥΡΗ Κ., Βυζαντινά Εκκλησιαί της Μεσσηνίας, Θεσσαλονίκη 1973, σ.165.
19. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ Μ., όπ.π., σ.222